

TILNI O`RGANISHDAGI MUAMMOLAR

Aziza Dehqonova Sherbo'ta qizi

*Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti Universiteti
2- kurs talabasi. Ona tili va adabiyoti ta'limi fakulteti*

Annotatsiya: Ma'lumki dunyoda jami yetti mingdan ortiq tillar mavjud, bu tillarning lug'at boyligi bir-biridan keskin farq qiladi. Har bir tilning lug'at tarkibi shuningdek, tildagi so'zlar majmuasi leksika deb yuritiladi. Har bir tilning leksikasi ishlatilishi, tarixiy kelib chiqishi va boshqa omillar asosida turli qatlamlarga bo'linadi va uning-leksikologik tomonidan o'rganiladi.

Kalit so'zlar: til, leksika, metod, ta'lim, maktab.

KIRISH

Maktabda "leksika"ni o'rganish umumta'lim maktablarida amaliy ahamiyatga ega, bunda o'quvchilar faqat tilning leksik tartibi bilan tanishib qolmay, balki olgan bilimlarini berilgan tartibda ishlatishni ham o'rganadilar. So'zlar ustida ishlash turli tillarni so'z miqdorini o'rganishga, so'zlarni maqsadiga qarab ishlatish malakasiga ega bo'ladi. Bo'limni nazariy tomondan tushuntirish o'quvchida so'zga bo'lgan aqliy munosobatni tarbiyalaydi, o'zbek tiliga bo'lgan qiziqishni rivojlantiradi va uni o'rganishga intiltiradi.

Maktabda o'quv predmeti sifatida tilni o'rganish tizimi tilning barcha tomonlarini ya'ni fonetikasi, leksikasi, so'z yasalishi va grammatikasining o'zaro ichki bog'lanishiga asoslanadi.

So'z va so'z birikmasi aniq narsalarni, mavhum tushunchalarni, hissiyotni ifodalaydi. Tilda mavjud bo'lgan barcha so'z va iboralarning yig'indisi lug'at tarkibi deyiladi. Leksikologiya o'zbek tilining lug'at tarkibini o'rganadigan bo'limdir. Leksikologik lug'at tarkibidagi so'zning nutqi ma'no ifodalash xususiyati, qo'llanish faolligi, boyib borishi, ba'ziso'zlarning eskirib, iste'moldan chiqib ketishi, ma'no ko'chirish hodisasi kabilarni o'rganadi. Shu sababli leksikologik lug'at ustida ishlash metodikasining mengvistik asosi hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bizning olib borayotgan maqolamizni asosiy vazifasi bir va ko'p ma'noli so'zlarni, asl va ko'chma ma'noli so'zlarni, omonimlar, sinonimlar va antonimlarni interaktiv usullar yordamida o'quvchilarga yetkazishdir.

Biz maktabda leksikologik materiallarni o'rganish uchun uch xil tushuncha va yo'nalishni taklif qilamiz.

1. O'quvchilar avval so'zlarning semantik xarakteri bilan tanishishi ularning bog'lanish xususiyatini o'rganishga qaratiladi. Bunga zarur tushunchalar quyidagicha bo'ladi: bir ma'noli va qo'p ma'noli so'zlar, asl va ko'chma ma'noli, omonim, sinonim va antonimlar.

2. Undan keyin tilning lug'aviy tarkibini o'rganish jarayonidagi alohidaligi: asosiy o'zbek tili va boshqa tillardan o'zlashgan leksika. Eskirgan (arxaizmlar va tarixiy so'zlar) va yangi (neologizmlar) so'zlarni o'zlashtirishga qaratiladi.

3. So'zlardan foydalanish xususiyatiga qarab ularning bog'liqligi keng tushuntirish ishlarini olib borish aloxida ahamiyat kasb etadi. Keyin o'quvchilarga umumiy qo'llaniladigan (professional va dialektik) leksika bilan tanishtiriladi.

Metodik adabiyotlarda leksikani o'zlashtirish boshqichlariga yetarlicha e'tibor berilgan:

1. Etimologik va semantik yo'l bilan terminlarni o'quvchilarga atroflicha tanishtirish;
2. Berilgan so'zlarning leksik ma'nosini ochib berishga, ularning bosh ma'nosiga e'tibor berish;
3. Berilgan leksik birlikni ochishda, uni kuzatish orqali amalga oshirish;
4. Barcha o'rganilayotgan leksik birliklarni tayanch jadval va sxemalar orqali umumlashtirish;
5. Tushunchaning formasini aniqlash, uni tushuntirish va xotiradashaqlash.

O'quvchilarni leksik tushunchalarni egallanganligini, ularni tushuntirish va yodda saqlash orqali bilib olishimiz mumkin. Leksik tushunchalarni bosqichma-bosqich egallashda o'quvchilar olgan bilimlari, aniqlanmalar bilan moslashishga yordam beradi.

Til o'qituvchilarining fikricha bu ish 94-95% bajarilmoqda: ya'ni tushuncha xarakteri o'ziga xos aniq ko'rinishga ega bo'lib qolmay uning alomatlari bilan bo'laklarga ajratish yuli bilan leksik birlik ma'nosini tuzilishi va mazmuniga egadir.

Til leksikasini o'zlashtirishda o'quvchilar tushunchalarni aniqlash va talaffuz qilishini kuzatish bo'yicha qilingan birinchi qadamdir. Berilgan nutq amaliyotida leksikadan to'g'ri foydalanishga qaratilgan malaka hosil qilish yo'nalishida katta ishlarni amalga oshirish kutilmoqda. O'quvchilarga berilayotgan bilimlarni mustahkamlash bosqichida metodik adabiyotlarda leksik-ma'no, leksik-grammatik, leksik-uslub mashqlarga ko'proq e'tibor berish tavsiya etiladi.

Birinchi guruh mashqlarining tahlil qilinayotgan leksik holati uchun tanlash yo'li bilan matnda qo'llashni kuzatishni tashkil qilish ya'ni izohli lug'at, sinonim va antonim lug'atlardan foydalangan holda semantik xususiyatga ega bo'lgan so'zlarni qo'llash lozim.

Leksik grammatik mashqlarga qo'yilgan vazifalar ko'p darajada so'z birikmalari va gaplarni qurilishiga bog'liq. Bunday mashqlarni bajarilishi faqat so'zni ahamiyatini tushuntiribgina qolmay, balki o'quvchilarga uni o'zgarishini, so'zlardan gap tuzishni to'g'ri hosil qilishga o'rgatildi.

XULOSA VA MUNOZARA

Shuni taqidlash kerakki, Morfologik va orfografik bo'limlarda olingan nazariy bilimlar o'zbek tili darsliklarining boshqa bo'limlarida ya'ni morfemika, so'z yasalishi morfologiya, orfografik bo'limlaridagi mashqlar bilan mustahkamlanadi. O'zbek tili darslarida lug'at-orfografik yuzasidan ishlar olib boriladi. Bu yo'nalishda so'zlarni semantik, imlo va talaffuz nuqtai nazarida ko'rib chiqiladi. Bir tilli lug'atlar asosida yozilgan mashqlar alohida diqqatga sazovordir:

-Bu mashqlar kerakli umum predmetlar rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lib, faol va nafaol so'zlar bilan ishlashda yaxshi samara beradi;

-O'quvchilar o'zbek tilini o'rganish davomida og'zaki fikrlash va yozishda asosan bir tilli lug'atlardan foydalanadilar.

Bizni kuzatuvlarimizga ko'ra sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda ham o'qituvchilarning ko'pchiligi "leksikologiya" bo'limi bilan ishlashni afzal ko'radilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. H.Bakieva, N.Ahmedova, N.Azizova, D.Nosirova, B.Teshaboyeva,U.Ismoilova, B.Egamberdieva "Savodga o'g'atish darslari".-: "Extremum-press", 2014.-119 b.
2. Uzviylashtirilgan o'g'uv dasturi. - T.: Yangiyo'l poligraf service, 2012. - 46-68 b.
3. B.Tuxliev va boshqalar. O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 2019.
4. Ashrapova T., Odilova M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi.- T: 2014.